

Я.О. ДОВГАНІЧ

Карпатський біосферний заповідник

м. Рахів, Закарпатська обл., 90600, Україна

АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ МИСЛИВЦІВ ДО БУРОГО ВЕДМЕДЯ (*URSUS ARCTOS*) І ЄВРАЗІЙСЬКОЇ РИСІ (*LYNX LYNX*) У ЗОНІ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Довганіч Я.О. Аналіз ставлення мисливців до бурого ведмеда (*Ursus arctos*) і євразійської рисі (*Lynx lynx*) у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. – Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2022. – № 1 (7). – С. 34–38.

У статті подаються результати аналізу опитування мисливців про те, як вони ставляться до бурого ведмеда (*Ursus arctos*) та євразійської рисі (*Lynx lynx*), як оцінюють стан їхніх популяцій, а також існуючі загрози для них. Аналіз опитування показав, що браконьєрство залишається істотною загрозою для ведмеда і рисі, особливо на тлі безкарності порушників закону. Найсильнішими мотивами при незаконному відстрілі ведмеда і рисі є бажання здобути рідкісний та ексклюзивний трофей та показати себе добрим мисливцем. Для незаконного відстрілу ведмеда сильним мотивом є також можливість комерційного збагачення через продаж шкури, жиру, жовчі. Для цих видів відстріл через шкоду, якої вони завдають людині, не є сильним мотивом. В цілому респонденти не відмічають негативних тенденцій у динаміці чисельності ведмеда і рисі, хоча і підкреслюють їх недостатню чисельність для відкриття полювання на них. Учасники опитування крім незаконного відстрілу сильними загрозами для ведмеда вважають фактор турбування, нестачу їжі та втрату оселищ. Для рисі, крім цілеспрямованого та випадкового незаконного відстрілу, респонденти відмічають як незначні загрози фактор турбування і втрату оселищ.

Ключові слова: ведмідь, рись, опитування, мисливці.

Dovhanych Ya.O. Analysis of hunters' attitudes towards brown bear (*Ursus arctos*) and eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the area of activity Carpathian Biosphere Reserve

The article presents the results of an analysis of the polling of hunters on how they treated the brown bear (*Ursus arctos*) and the Eurasian lynx (*Lynx lynx*), how to assess the state of their populations, as well as the existing threats to them. Analysis of the polling showed that poaching would remain a significant threat to the bear and lynx, especially on the background of impunity for lawbreakers. The strongest motives for illegal shooting a bear and a lynx are the desire to get rare and exclusive trophy and show yourself to be a good hunter. For the illegal shooting of a bear, a strong motive is also the possibility of commercial enrichment through the sale of skins, fat, bile. For these species, shooting because of the damage they cause to humans is not a strong motive. In general, respondents do not notice negative trends in the dynamics of the number of bears and lynx, although they emphasize their insufficient number to open the hunt for them. In addition to illegal shooting, the polling participants consider the factor of disturbance, lack of food and loss of habitats as strong threats to the bear. For the lynx, in addition to targeted and accidental illegal shooting, respondents note as minor threats the factor of disturbance and loss of habitats.

Key words: bear, lynx, polling, hunters.

Вступ

Великі хижі ссавці бурий ведмідь (*Ursus arctos* L.) і євразійська рись (*Lynx lynx* L.) привертають особливу увагу екологів. Основна причина полягає в тому, що ці види опинилися під загрозою через деградацію їхніх оселищ та високий рівень браконьєрства. Через це вони занесені до Червоної книги України.

Як поліпшення, так і погіршення стану популяцій цих видів у значній мірі залежить від мисливців. Мисливці в силу своїх інтересів володіють інформацією про стан мисливської фауни у їхніх угіддях. Крім того, в залежності від ставлення до великих хижаків мисливці можуть сприяти їх охороні та благополуччю їхніх популяцій (позитивне ставлення), не шкодити і не сприяти їхнім популяціям (нейтральне ставлення) або робити все можливе, щоб зменшити їх чисельність (негативне ставлення). Тому дуже важливо знати, як мисливська спільнота ставиться до ведмеда і рисі та оцінює стан їхніх популяцій. Це дозволить визначити загрози їхнім популяціям, а також набір охоронних та еколого-освітніх заходів, спрямованих на довготривале збереження цих видів.

Матеріали і методика досліджень

Вивчення ставлення мисливців до великих хижаків, а також того, як вони оцінюють стан популяцій цих видів та існуючі загрози для них проводилося за допомогою опитування. Опитування проводилося шляхом очних зустрічей з мисливцями. Для опитування використовувалася анкета, яка включала питання про місце проживання респондента, його вік, професію, мисливський стаж, належність до мисливських товариств, що їм відомо про незаконний відстріл цих видів, які мотиви керують браконьєрами, оцінку загроз і тенденцій у популяціях ведмеда і рисі, а також що вони думають про занесення цих видів до Червоної книги України.

Всього було опитано 11 мисливців, які проживають у 4-х населених пунктах, що знаходяться у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника (м. Рахів, смт Ясіня, с. Богдан та с. Луг). Троє з них належали до вікової категорії 31-40 років, четверо – до категорії 41-60 років та четверо – до категорії старше 61 року. За родом занять і професією це рядові праців-

ники служби лісової охорони лісгоспів та біосферного заповідника, інженер мисливствознавець, егер мисливського товариства, начальник відділення біосферного заповідника, працівник торгівлі. Усі вони члени Українського товариства мисливців і рибалок. Більшість із них неодноразово спостерігали ведмеда і рись у природних умовах.

Результати досліджень та їх обговорення

Серед опитуваних сім відповіли, що їм відомі випадки випадкової загибелі ведмедів (потрапляння в сильце, виставлене на кабана, помилки при загінному полюванні, захист свійських тварин). Шість опитуваних повідомили, що їм відомі випадки цілеспрямованого добування ведмедів. Двоє пригадали ліцензійне полювання на ведмеда у 70-тих роках. Інші четверо повідомили про браконьєрське полювання у 80-90-і роки, у 2005 та 2017 роках. Один з респондентів повідомив, що практично кожного року відбувається незаконний відстріл ведмедів. Із усіх опитаних тільки один пригадав випадок, коли на незаконний відстріл ведмеда був складений протокол, але чи був порушник притягнутий до відповідальності йому не відомо. Дев'ять осіб повідомили, що знають про випадки незаконного відстрілу ведмедів і рисей від третіх осіб. І тільки один відповів, що знає такого порушника особисто.

За нашими підрахунками, кількість незаконно відстріляних рисей у Закарпатській області за період 2002–2012 рр. в середньому щороку становила близько 28 особин (Довганич, 2014 а). Щодо ведмеда, то за нашими підрахунками у Закарпатській області за період 2004–2011 рр. браконьєри імовірно відстріляли 125 ведмедів. Це в середньому 15 ведмедів щороку (Довганич, 2014 б).

Більшість випадків незаконного відстрілу ведмедів і рисей сталися під час колективних полювань. В одному випадку ведмідь-м'ясоїд був відстріляний під час спеціально організованого на нього полювання. Один з респондентів висловив думку, що у випадку, коли в загоні на мисливців виходить рись або ведмідь, тільки одиниці, які їх бояться, не будуть стріляти.

На запитання, чи знають вони людей, які сьогодні здатні вполювати рись або ведмеда, двоє респондентів відповіли, що вони самі на-

лежать до таких людей, інші семеро сказали, що знають людей, які можуть цілеспрямовано вполювати ведмедя і двоє – що не знають нікого, хто сьогодні міг би на замовлення вполювати ведмедя чи рись. Серед відомих фахівців з полювання на ведмедя і рись згадувалися також високопосадовці лісової галузі.

При вивченні питання, які мотиви керують мисливцями при відстрілі рисі і ведмедя, було умовно прийнято 6 рівнів мотивації: 1 – найвищий рівень, 6 – найнижчий.

Згідно з цією градацією, в результаті опитування в середньому найвищим рівнем мотивації при відстрілі рисі виявилось здобування рідкісної та ексклюзивної здобичі (середній рівень мотивації 3,3). Наступним мотивом (рівень мотивації 3,9) є намагання показати себе добрим мисливцем (самоствердження). Дуже близькою до цього є мотивація знищувати цього хижака як шкідника мисливського господарства (знищує козуль, зайців, глухарів, тетеруків та іншу дичину, яка цікавить мисливців) (4,0). Не останнім мотивом є і можливість безкарно вполювати цікаву здобич, відсутність покарання (4,9). Далі йдуть корисливі мотиви: отримання прибутку завдяки організації полювання (5,1) та можливість комерційного збагачення (продаж рисенят, хутра) (5,2). І останнім найслабшим мотивом, чому вбивають рисей, респонденти вважають самозахист, захист собаки, страх, превентивний постріл чи оцінка ситуації, як небезпечної для себе (5,7).

Мотиви, чому вбивають ведмедів, згідно з опитуванням, розмістилися наступним чином. На першому місці виявилось бажання здобути рідкісну, а тому престижну й ексклюзивну здобич, трофей (3,0). Наступним мотивом є можливість комерційного збагачення (ведмежата, жовч, м'ясо, шкура, жир) (3,6). На третьому місці – бажання показати себе добрим мисливцем, який на цій території найкраще орієнтується і може робити те, що вважає за потрібне (4,7). Наступне місце респонденти відвели самозахисту (4,9). Передостаннім мотивом є можливість безкарно вполювати цікаву здобич, відсутність покарання (5,3) і останнім – відстріл через те, що цей хижак завдає шкоди диким та свійським тваринам і пасікам (5,9).

Як бачимо, основним мотивом для відстрілу як рисі, так і ведмедя, є бажання здобути

рідкісний і престижний трофей. Важливим мотивом стосовно обох видів є також бажання показати себе добрим мисливцем. У випадку ведмедя сильним мотивом є бажання заробити на продажі жовчі, м'яса та шкури. Відстріл рисі через шкоду, яку вона завдає мисливському господарству, йде аж на третьому місці, а відстріл ведмедя через потенційну шкоду взагалі на останньому місці. Відстрілювати рись і ведмедя багатьох мотивує безкарність через низький рівень боротьби з браконьерством. Вбивство рисі з метою самозахисту чи захисту собак стоїть на останньому місці. Ведмедя мисливці вважають значно небезпечнішим, ніж рись, тому його відстріл з метою самозахисту стоїть на четвертому місці.

Відстріл рисі і ведмедя з корисливих мотивів розподіляється наступним чином. На першому місці для ведмедя стоїть продаж м'яса, жовчі, жиру та шкури на килими і опудала. Для рисі – продаж шкури на килимки та опудала. На другому місці – допомога мисливцям в організації елітного полювання за гроші, на третьому – те саме, але за певні послуги.

Учасники опитування повідомили, що шкура ведмедя на чорному ринку оцінюється від 1000 до 2000 доларів. Виготовлення опудала рисі коштує вартість шкури плюс 200-300 доларів, ведмедя – вартість шкури плюс 300-500 доларів. Ведмежий жир продається на чорному ринку по 100 доларів за літр.

Чисельність ведмедя більшість (7 з 11) опитаних оцінили як стабільну в останні 5 років. Двоє вважають, що ведмідь почав зустрічатися рідше і двоє навпаки – що частіше. За нашими даними у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника (територія КБЗ, Карпатського НПП і прилеглих лісгоспів) за період з 2016 по 2020 рр. загальна чисельність ведмедя поступово зростала (від 90 у 2016 році до 139 у 2020 році) (Довганич, 2021).

Щодо чисельності рисі, то 6 опитуваних вважають її стабільною, двоє, що рись почала зустрічатися рідше і троє – що частіше. За нашими даними чисельність рисі в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника за період з 2016 по 2020 рр. залишалася стабільною (84±4 особини) (Довганич, 2021).

А ось як респонденти оцінили потенційні загрози, які існують для популяції ведмедя і рисі (табл. 1-2).

Таблиця 1. Основні чинники, які можуть впливати на чисельність ведмедя (кількість опитуваних)

Чинники	Не є загрозою	Незначна загроза	Сильно впливає
Цілеспрямований відстріл	4	5	2
Випадковий відстріл	3	8	
Випадкова загибель від інших факторів	11		
Вилучення з природи живих особин	11		
Нестача їжі	4	6	1
Втрата оселищ	8	2	1
Фактор турбування	3	5	3

Як бачимо, переважна кількість опитуваних не вважає цілеспрямований чи випадковий відстріл суттєвою загрозою для ведмедів. Випадкову загибель або вилучення з природи усі респонденти взагалі не вважають загрозою для цього

Щодо рисі, то більшість респондентів вважають, що рисі практично нічого не загрожує, крім випадкового відстрілу, який вони оцінюють як незначну загрозу.

Цікаво, що усі опитані мисливці одностайно висловилися проти того, щоб дозволити офіційне полювання на рись і ведмедя, виключивши ці види з Червоної книги України. Причина такої позиції полягає в тому, що, на їх думку, чисельність цих видів ще не достатня. Тільки один респондент висловився за те, щоб зняти з ведмедя охоронний статус і перевести його у розряд мисливських видів. Він вважає, що браконьєри вже й так збирають промисловий "урожай" з популяції ведмедя, що практично не веде до зниження його чисельності. Цей "урожай" могли б збирати

виду. Однак, що стосується нестачі їжі, втрати оселищ та фактора турбування, то тут думки розділилися. Дехто вважає, що ці чинники сильно впливають на чисельність ведмедя, особливо фактор турбування та цілеспрямований відстріл. мисливці, збільшивши інтенсивність боротьби з браконьєрством.

Висновки

Браконьєрство залишається істотною загрозою для ведмедя і рисі, особливо на тлі безкарності порушників закону.

Найсильнішими мотивами при незаконному відстрілі ведмедя і рисі є бажання здобути рідкісну та ексклюзивну здобич та показати себе добрим мисливцем. Для незаконного відстрілу ведмедя сильним мотивом є також можливість комерційного збагачення через продаж шкури, жиру, жовчі. Для цих видів відстріл через шкоду, якої вони завдають людині, не є сильним мотивом.

Таблиця 2. Основні чинники, які можуть впливати на чисельність рисі (кількість опитуваних)

Чинники	Не є загрозою	Незначна загроза
Цілеспрямований відстріл	8	3
Випадковий відстріл	3	8
Випадкова загибель від інших факторів	11	
Вилучення з природи живих особин	11	
Нестача їжі	11	
Втрата оселищ	10	1
Фактор турбування	9	2

В цілому респонденти не відмічають негативних тенденцій у динаміці чисельності ведмеда і рисі, хоча і підкреслюють їх недостатню чисельність для відкриття полювання на них.

Крім незаконного відстрілу сильними загрозами для ведмеда учасники опитування відмічають фактор турбування, нестачу їжі та втрату оселищ. Для рисі крім цілеспрямованого та випадкового незаконного відстрілу респонденти відмічають як незначні загрози фактор турбування і втрату оселищ.

Рекомендації

- Оскільки ведмідь і рись занесені до Червоної книги України, ці види не викликають у працівників лісової охорони та мисливського господарства бажання їх охороняти й проводити заходи, які б сприяли збільшенню їх поголів'я. А сьогодні лісники і егері – це практично єдина сила, яка здатна протистояти браконьєрству. На наш погляд, для того, щоб підвищити ефективність боротьби з незаконним відстрілом ведмеда і підняти його чисельність, треба якось мотивувати службу лісової охорони та мисливське господарство. Це можна зробити, перевівши, наприклад, ведмеда у розряд мисливських видів і дозволивши його екологічно обґрунтований відстріл. На ведмедеві на початках можна розвивати мисливський туризм. За кордоном є чимало мисливців, які готові платити тисячі доларів за право вполювати ведмеда. Коли ведмідь стане для мисливського госпо-

дарства "куркою, яка несе золоті яйця", то лісова охорона і мисливці будуть мати мотив охороняти його від браконьєрів і проводити біотехнічні заходи для збільшення його чисельності. Якщо ті, хто обслуговує таке полювання, будуть достатньо фінансово вмотивовані, вони будуть зацікавлені знати де і які ведмеді знаходяться на території їхнього господарства, а також робити все можливе, щоб підняти їх чисельність і зберігати її на достатньо високому рівні. У Сполучених Штатах Америки мисливство вважається потужним фактором в охороні і підвищенні чисельності мисливських видів тварин (DiSilvestro, 1991).

- Сьогодні нестача їжі для ведмедів у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника обумовлена масовим збором ягід малини, чорниці та ожини, які є важливим наживочним кормом для ведмедів. Створення своєрідних кормових заказників для ведмедів у місцях, де їх чисельність найвища (заборона промислового збору ягід на цих ділянках), а також створення для них кормових ремізів, допоможе зменшити гостроту проблеми нестачі їжі та сприяти збільшенню чисельності ведмедів. Усе це можуть організувати лісові та мисливські господарства, які є користувачами мисливських угідь.

- Втрату оселищ ведмеда та рисі можна компенсувати створенням екологічних коридорів, які в разі виснаження кормових запасів допоможуть тваринам безпечно мігрувати з одного придатного оселища до іншого (Довганич, 1999, 2010).

Список посилань

- Довганич Я.О. Наукові принципи, методи та проблеми проектування екологічних мереж в Україні / Я.О. Довганич // Заповідна справа в Україні на межі тисячоліть: Сучасний стан, проблеми і стратегія розвитку. Матеріали всеукр. загальнотеор. та наук.-практ. конф., присвяч. викон. держ. Програми перспект. розв. заповідної справи в Україні "Заповідники" (Канів, 11–14 жовтня 1999). – Канів, 1999, – С. 9–13.
- Довганич Я.О. Роль природоохоронних територій Карпат у збереженні великих хижих ссавців / Я.О. Довганич // Природно-заповідні території: функціонування, моніторинг, охорона. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю з дня створення Карпатського національного природного парку. – Яремче, 2010. – С. 46–48.
- Довганич Я.О. Вплив браконьєрства на стан популяції рисі у Закарпатті / Я.О. Довганич // Біологічне різноманіття природно-заповідних об'єктів Карпат: матер. міжнар. наук., конф., присвяченої 25-річчю створення національного природного парку "Синевир" (с. Синевир, 25–27 червня 2014) – Ужгород: ТДВ "Патент", 2014 а. – С. 49–53.
- Довганич Я. Проблеми збереження великих хижаків українських Карпат / Я.О. Довганич // Вивчення та збереження біорізноманіття в сучасних умовах: Матеріали заоч. Всеукр. конф., присвяч. 180-річчю заснув. каф. зоології (м. Київ, вересень 2014). – Київ, 2014 б. – С. 15–18.
- Довганич Я.О. Досвід проведення синхронного обліку великих хижаків (ведмідь, рись, вовк) у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника / Я.О. Довганич // Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України, 2021. – № 1 (6). – С. 38–48.
- DiSilvestro, Rodger L. The endangered kingdom: the struggle to save America's wildlife // Wiley Science Editions. – John Willey&Sons, Inc. – 241 p.